

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Бучин Микола

к. політ н., доц. кафедри ПМВ

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ДЕМОКРАТІЇ У СВІТІ

Проблема визначення рівня демократії є вкрай актуальною як загалом, так і для України, зокрема, оскільки Революція гідності засвідчила бажання нашого суспільства реформувати та демократизувати політичну систему. Тому можливість достовірної оцінки процесів демократизації впливатиме як на євроінтеграційні перспективи України, так і на рівень її міжнародної підтримки.

Мета публікації – проаналізувати основні підходи до визначення рівня демократії у світі.

Важливе місце у дослідженні рівня демократичності суспільного ладу займають підходи до індексування демократії. Одним з перших індекс політичної демократії запропонував американський дослідник Ф. Катрайт. Він висуває дві необхідні умови демократичності режиму: парламент повинен включати представників двох чи більше партій (при цьому партійна меншість повинна володіти не менше, ніж 30 % місць у парламенті); глава держави повинен бути обраним на всезагальних виборах, або ж бути призначеним на основі багатопартійної конкуренції) [7, р. 195]. Погоджуємося з критиками методології Ф. Катрайта про те, що наявність демократичних інститутів не є свідченням демократичності їхнього функціонування. Крім того, згаданий підхід неефективний при дослідженнях демократії у перехідних суспільствах.

На відміну від Ф. Катрайта, інший американський дослідник К. Боллен застосовує процесуальний підхід до визначення індексу політичної демократії: демократію науковець розуміє як процес взаємодії еліт і нееліт, а двома її характеристиками – політичні свободи і народний суверенітет. Останній відображений у виборах і включає такі індикатори: виборність законодавчої та виконавчої влади, а також справедливість виборів. Політичні свободи теж включають три індикатори – свободу ЗМІ, свободу опозиції та урядові санкції. Кожен з шести індикаторів ранжується від 0 до 100, а індекс обчислюється як їхнє середнє значення [6, р. 469-470]. Підхід К. Боллена досі вважається одним із найбільш ефективних при дослідженні рівня демократичності режиму.

Цікавим є підхід до індексування демократії австрійського дослідника К. Херпфера, який розробив індекс демократії на індивідуальному (мікро) рівні. В основі підходу – дослідження готовності індивідів прийняти і підтримувати демократичні принципи як основу режиму. На основі відповідей на 9 запитань визначається рівень індивідуальної підтримки. У залежності від частки прихильників демократії, країна відноситься до певної категорії: консолідована

демократія (більше 60 %), демократія у процесі становлення (більше 40%), суспільство, що трансформується (менше 40 %) [5, с. 124].

Методика К. Херпера розроблялася для дослідження трансформації недемократичних режимів на теренах посткомуністичної Європи. Однак очевидним недоліком підходу є відсутність чіткого взаємозв'язку між рівнем індивідуального сприйняття демократичних цінностей та реальними демократизаційними процесами. І хоча внутрішнє сприйняття громадянами демократії є необхідною умовою її функціонування, однак воно ще не означає практичного втілення народовладдя. Крім того, трактування категорій, що стосуються характеристики політичних режимів і лежать в основі опитувань громадян, можуть сприйматися індивідуально кожним громадянином.

Окрім авторських підходів до індексування рівня демократії, важливими є також методики, які використовуються міжнародними науковими та громадськими установами. В першу чергу слід згадати індекс демократії британського дослідницького центру The Economist Intelligence Unit, який визначається на основі відповідей на 60 питань, які дають так звані «експерти з оцінювання» демократії. Деякі відповіді отримуються шляхом опитування громадської думки з відповідних країн [9].

Питання розділені на п'ять категорій: виборчий процес і плюралізм; діяльність уряду; політична участь; політична культура; громадянські свободи. Кожній відповіді відповідає певна кількість балів – 0 або 1, показники по п'яти категоріях усереднюються. У залежності від кількості отриманих балів, країни поділяють на 4 групи: країни з повноцінною демократією (8-10 балів); країни з неповною демократією (від 6 до 7,9 балів); країни з перехідним режимом (4-5,9 балів); авторитарні країни (менше 4 балів) [9].

Відомим є проект Freedom House «Країни перехідного періоду», згідно з яким всі країни поділяють на п'ять категорій: консолідовані демократії, напівконсолідовані демократії, перехідні або гібридні режими, напівконсолідовані авторитарні режими та консолідовані авторитарні режими. Оцінка робиться на основі семи параметрів, одним з яких є виборчий процес. Він включає, зокрема, такі характеристики, як свобода волевиявлення, участь громадян у політиці, багатопартійність, вільні та чесні вибори та ін. [8].

Авторитет та багаторічний досвід обчислення рівня демократії і свободи у світі, прозорість та доступність всіх даних дослідження, використання проекту спеціально для вивчення перехідних країн – ці аргументи можна навести як сильні сторони методології. Але відзначають певну заангажованість Freedom House, проведення досліджень та використання результатів в інтересах США. Також деякі критерії демократичності є дещо абстрактними та неоднозначними («якість управління», «незалежність судової влади» тощо). Крім того, всі критерії мають однакову «вагу», що не дає збалансованих результатів.

Німецький Фонд Бертельсманна розробив індекс трансформації (ВТІ), який включає два елементи: «індекс статусу» (політичні та економічні трансформації) та «індекс управління» (оцінювання політичного управління процесами трансформації). Визначення індексу статусу передбачає врахування 18 політичних індикаторів, об'єднаних у 5 політичних критеріїв, та 14

економічних індикаторів, об'єднаних у 7 економічних критеріїв Індекс управління включає 5 критеріїв, які поділяються на 20 індикаторів [10].

Колектив Гельсінського університету під керівництвом Т. Ванханена розробив індекс демократизації, в онові якого – ідея про те, що рівень демократизації залежить від характеру розподілу ресурсів. Демократія існує тоді, коли ресурси розподіляються настільки широко, що жодна із суспільних груп не може бути гегемоном. Рівень демократизації, на думку Т. Ванханена, можна пояснити через два параметри (змінні): політичну участь (У) та політичну конкуренцію (К). Перша змінна обчислюється як частка населення, яке взяло участь у голосуванні; друга – як частка голосів, яку отримали опозиційні партії на виборах. Остання обчислюється за формулою: $100\% - \% \text{ голосів, який набрала партія-лідер}$. Індекс демократизації визначається за формулою: $У \times К / 100$. Варто відзначити, що Т. Ванханен вводить формальні «мінімальні межі», нижчі від яких показники не дозволяють віднести країну до числа демократичних: 10% для участі, 30% – для конкуренції, 5% – для сукупного рейтингу. Крім того, для демократичності режиму важливими є високі значення двох показників, які не можуть замінити один одного [1].

Автори проекту до переваг підходу відносять простоту показників, які хоч і характеризуються певними недоліками, але позбавлені суб'єктивних суджень. Однак неврахування якісних ознак демократичних процесів, а також ігнорування культурних, історичних та інших особливостей конкретної країни, на наше переконання, суттєво знижують цінність згаданої методики.

Варто відзначити, що проблемою індексування демократії займалися і пострадянські науковці. Слід відзначити російський проект під керівництвом А. Мельвіля «Політичний атлас сучасності». Проект становить комплекс з п'яти індексів, які сумарно формують рейтинг країн: індекс державності, індекс зовнішніх і внутрішніх загроз, індекс потенціалу міжнародного впливу, індекс якості життя та індекс інституціональних основ демократії [3, с. 11].

Для нас найбільш важливим є індекс інституційних основ демократії. Він включає такі змінні: характер конкуренції на президентських виборах; фактори, що посилюють/послаблюють інституційні основи демократії (неперервність демократичної традиції після Першої світової війни; відсутність чи підриг конкуренції при формуванні виконавчої влади; неконституційні зміни влади, перевороти, громадянські війни тощо; перебування однієї особи на посту глави виконавчої влади більше двох термінів підряд; вплив парламенту на формування уряду); наявність мінімальної неперервної електоральної традиції (1945-2005); характер парламентської конкуренції; включеність громадян у виборчий процес; частка жінок у нижній палаті парламенту. Кожна із змінних наділена певною «вагою» [2, с. 23].

Важливим є підхід до розробки критеріїв демократичного режиму Міжнародного інституту демократії і сприяння виборам (International IDEA). Дослідники інституту акцентують увагу на недосконалості трактування демократії як комплексу державних інститутів чи суспільних процесів, оскільки доволі часто інститути використовуються в недемократичних цілях. Науковці пропонують трактувати демократію крізь призму її принципів та цінностей,

відповідність чи невідповідність яким робить інститути та суспільство демократичними чи недемократичними.

Виділяють два принципи демократії – суспільний контроль за владою та прийняттям рішень, а також рівноправність громадян у здійсненні такого контролю. Науковці виділяють комплекс цінностей, через які згадані принципи реалізуються на практиці. До таких цінностей віднесено: участь громадян у політичному процесі; надання владі законності; представництво та підзвітність влади; прозорість владної діяльності; наявність зворотного зв'язку; суспільна солідарність. Шкала оцінок відповідей на питання включає такі позиції: дуже висока, висока, середня або невизначена, низька, дуже низька [4]. Варто наголосити, що підхід критикують через суб'єктивність та приблизність.

Підсумовуючи, хочемо відзначити, що незважаючи на велику кількість підходів, які пропонують вимірювати рівень демократичності режиму країн світу, всі вони відображають різне бачення природи та особливостей демократії, мають як свої сильні, так і слабкі сторони. Водночас у такому плюралізмі підходів можна всебічно дослідити структурні компоненти демократії та реалізувати їх на практиці.

Література

1. Ванханен Т. Демократизация в сравнении [Електронний ресурс] / Т. Ванханен // Институт Общественного Проектирования. – Режим доступу: <http://www.inop.ru/files/vanhanen.doc>

2. Мельвиль А.Ю. Опыт классификации стран / А.Ю. Мельвиль, М.В. Ильин, Е.Ю. Мелешкина и др. // ПОЛИС (Политические исследования). – 2006. – № 5. – С. 15-38.

3. Мельвиль А. Ю. Политический атлас современности: замысел и общие теоретико-методологические контуры проекта / А. Ю. Мельвиль // ПОЛИС (Политические исследования). – 2006. – № 5. – С. 6-14.

4. Оценка уровня развития демократии: основы общей схемы Международного института демократии и содействия выборам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idea.int/publications/sod/upload/demo_ass_inlay_russ_L.pdf

5. Херпфер К. Новый индекс демократии. Демократизация общественности в пятнадцати государствах Центральной и Восточной Европы (1991–1998) / К. Херпфер // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 3. – С. 123-150.

6. Bollen K.M. World System Position, Dependence, and Democracy: The Cross – National Evidence / K.M. Bollen // American Sociological Review. – 1983. – Vol. 48, N 4. – P. 468-479.

7. Cutright Ph. National Political Development: Measurement and Analysis / Ph. Cutright // American Sociological Review. – 1963. – Vol. 28. №1. – P. 195-196.

8. Nations in Transit 2013. Methodology [Електронний ресурс] / Freedom House. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-2013/nations-transit-2013-methodology>